

LES ILLES TURISTIFICADES. CLASSIFICACIÓ PER TIPOLOGIES D'ALLOTJAMENT TURÍSTIC A ESCALA MUNICIPAL DE LES ILLES BALEARS

Maria Antònia Martínez-Caldentey i Ivan Murray

Grup d'Investigació en Sostenibilitat i Territori (GIST), Departament de Geografia, Universitat de les Illes Balears, Ctra. Valldemossa km 7.5, 07122 Palma (Illes Balears).

Resum: Les Balears són un arxipèlag de la Mediterrània amb les tensions socioespacials pròpies d'un espai hiperturístic. Un dels principals trets de les illes és l'elevada densitat de places turístiques. Per a l'estudi s'ha realitzat un anàlisi espacial de la tipologia d'allotjament turístic i del volum de places, a escala de municipi. La hipòtesis és que l'intens monocultiu turístic a les Illes Balears ha permès l'expansió turística més enllà de la franja litoral, tot definint diferents tipus d'especialització turística als diferents municipis. Els resultats obtinguts mostren la especialització en l'oferta d'allotjament turístic al conjunt dels 67 municipis de les Illes Balears.

Paraules clau: allotjament turístic, hiperturistificació espacial, municipis, Illes Balears.

Abstract: The Balearic Islands are an archipelago of the Mediterranean with the socio-spatial tensions own of a hyperturistic space. One of the main trets of the islands is the high density of tourist places. For the study he has carried out a spatial analysis of the typology of tourist accommodation and of the volume of places, on a municipal scale. The hypothesis is that the intense tourist monoculture in the Balearic Islands has allowed the tourist expansion more in the coastal strip, to define different types of tourist specialization to the different municipalities. The results obtained show the specialization in the offer of tourism allotment to the set of the 67 municipalities of the Balearic Islands.

Keywords: *touristic offer, hyperturistic space, municipalities, Balearic Islands.*

Introducció

El turisme, com activitat productiva, es troba compassat al ritme del capitalisme. En el cas de l'estat espanyol el turisme de masses esdevingué com a solució econòmica i política pel règim franquista, que s'asfixiava sota l'autarquia i ha esdevingut una de les principals vies d'acumulació junt amb la immobiliària (MURRAY, 2015).

La producció turística ha anat mutant mentre s'aprofundia la mercantilització de les distintes dimensions de la vida, intensificant les seves dinàmiques a mesura que el capitalisme era més nociu amb el gir neoliberal dels anys setanta del segle XX, on l'acumulació per desposseïció copsava la vida (HARVEY, 2014). Tal com exposà RULLAN (1998), l'activitat turística a les Illes Balears s'ha anat desenvolupant al ritme dels booms turístics que coincideixen amb els diferents cicles sistèmics d'acumulació del capital a escala global. Així, el turisme ha comportat la transformació de l'espai mitjançant l'expansió de la urbanització (PONS *et al.*, 2014), la colonització mercantil i la cultural per part de les elits capitalistes transnacionals (CAÑADA y MURRAY, 2019). D'altra banda, aquest procés ha anat acompanyat d'una creixent precarització de bona part de la població. Així, la polarització socioespacial dibuixa *a grosso modo* uns espais de producció turística que cada cop són més heterogenis, uns espais d'inversió-residència de les elits transnacionals, i uns espais de reproducció de les classes precaritzades. Una part significativa està composta per les treballadores i treballadors que alimenten la màquina turística. Una màquina turística que s'alça sobre els allotjaments turístics, que aquí s'estudien, i s'alimenta del volum de places, que han crescut de manera significativa des de la crisi immobiliària-financera global de l'any 2008.

La realitat urbana del turisme deixa una gran empremta sobre l'espai i ho fa adaptant el territori a la seva conveniència. El cas de les Illes Balears són un cas paradigmàtic dels impactes de la indústria turística. Així, es troba part de la vorera de la mar folrada de formigó, soterrant la franja de litoral. Però

també a l'interior de les illes, on les edificacions en forma d'allotjaments turístics rurals i habitatges turístics s'han estès significativament.

El present estudi fa una aproximació a la realitat turística-urbana de les Illes Balears mitjançant un estudi espacial a nivell estadístic i cartogràfic. S'ha realitzat una classificació municipal en base a les tipologies d'allotjament turístic, el que ha permès visualitzar les divergències en l'especialització de la producció turística, tot mostrant que el monocultiu turístic no és homogeni.

Materials i mètodes

L'àrea d'estudi la conformen el conjunt de les Illes Balears a nivell de municipi, el que permet observar l'heterogeneïtat de la producció turística de l'arxipèlag, doncs encara que el monocultiu turístic és molt elevat a totes les Balears, les modalitats de producció turística varien. L'anàlisi que s'ha dut a terme es troba dins el marc quantitatiu crític, estadístic i cartogràfic. En primer lloc, s'han recollit les dades del volum de places turístiques per municipi a l'any 2019, així com al tipus d'allotjament al qual pertanyen a partir de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT)¹, excepte les dades dels habitatges d'ús turístic que procedeixen de l'Institut Nacional d'Estadística (INE)². Els tipus d'allotjament turístic estudiats són: hotels, apartaments turístics, habitatges d'ús turístic (HUT), allotjaments rurals i càmpings. En aquest punt, cal subratllar que la quantitat i qualitat de les dades municipals de l'allotjament turístic a les Illes Balears, contrasta amb la pobresa —i fins i tot absència— de dades d'allotjament turístic a escala municipal d'altres comunitats autònomes de l'estat espanyol. En segon lloc, s'ha calculat l'índex de densitat turística a nivell municipal per tipologia turística que s'obté dividint el nombre de places de cada tipologia per la superfície de cada municipi. La classificació de cada tipologia per tal de determinar el grau d'intensitat s'ha realitzat mitjançant el mètode de ruptures naturals (Natural Breaks de Jenks), on les classes extrems es basen en les agrupacions pels valors similars, mentre es maximitzen les diferències entre classes (JENKS, 1967). En tercer lloc, s'ha realitzat una anàlisi clúster mitjançant el programa IBM-SPSS per a la classificació de la tipologia d'allotjament turístic en base al pes proporcional d'aquella tipologia de cada municipi respecte del total d'aquella tipologia pel conjunt de l'arxipèlag, de forma que s'aconseguís una categorització dels principals tipus d'allotjament, així com les combinacions entre els més predominants. Finalment s'han bolcat les anàlisis estadístiques al programa ArcGIS, tot aplicant un mètode de classificació bivariat en el que es combina per una banda les tipologies extrems a partir de l'anàlisi clúster, i per una altra banda les dades de densitat turística de cada municipi.

Resultats

Els primers resultats obtinguts (Fig. 1) mostren l'especialització turística dels 67 municipis de les Illes Balears en base a les distintes tipologies d'allotjament turístic en base a l'indicador de densitat turística per superfície (places turístiques per quilòmetre quadrat). Aquestes cartografies permeten observar el nivell d'intensitat turística per municipi.

L'allotjament turístic hotelier a l'illa de Mallorca es conforma per anells, tot concentrant-se en la franja litoral, on destaquen els municipis de la Badia de Palma, Palma i Calvià, i al Nord i Nord-est de l'illa, els d'Alcúdia, Muro, Sant Llorenç des Cardassar, Son Servera i Capdepera. Mentre que els municipis de l'interior romanen dins un nivell baix de places hoteleres. En el cas de Menorca la major densitat hotelera es concentra a l'extrem oriental de l'illa, es Castell i Sant Lluís. A Eivissa i Formentera els allotjaments hotelers presenten una densitat mitjana, amb l'excepció de Sant Joan de Labritja al Nord

¹ Allotjaments turístics per illa i municipi, tipus i categoria i any. https://ibestat.caib.es/ibestat/estadistiques/per-territori/3/1b7fa42e-fef0-43ef-ab5f-cbb2b0e3e972/ca/U208009_0002.px

² Mesurament del nombre d'habitatges turístics a Espanya i la seva capacitat. https://www.ine.es/experimental/viv_turistica/experimental_viv_turistica.htm

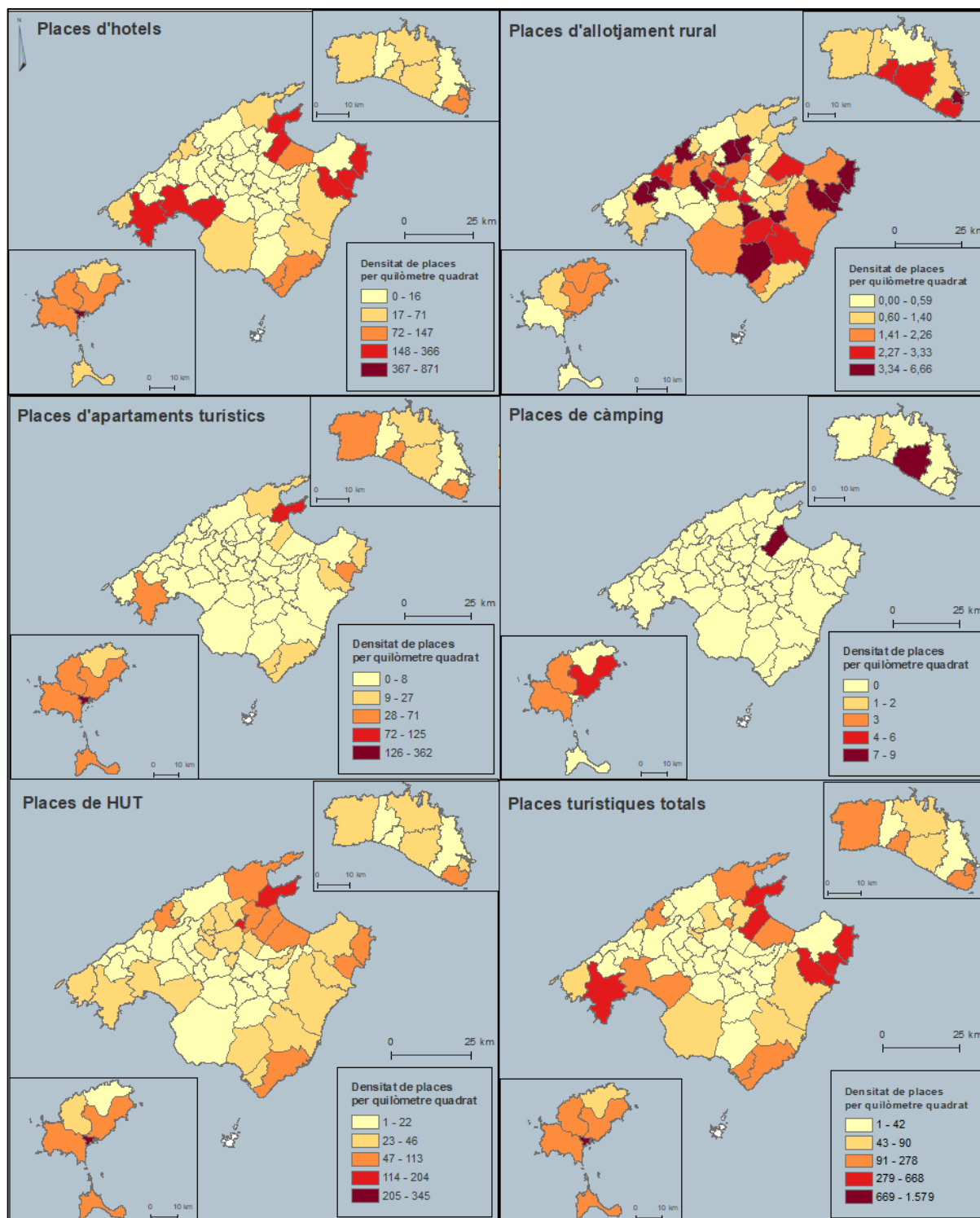

Fig. 1. Volum de places per quilòmetre quadrat per tipologia d'allotjament turístic a nivell municipal de les Illes Balears. Font: dades de 2019 recollides del portal estadístic Ibestat, excepte les dades d'habitatges d'ús turístic que procedeixen de l'INE. Elaboració pròpia.

d'Eivissa que presenta el nivell més baix de l'illa, mentre que Eivissa vila destaca per la major densitat de totes les Balears. Aquest fet es degut a la combinació d'una elevada concentració hotelera i una reduïda superfície. En segon lloc, els apartaments turístics, allà on aquest allotjament es troba més consolidat és a Formentera i Eivissa. La distribució dels apartaments turístics a Menorca es concentra a Ciutadella, Migjorn Gran i Sant Lluís. A Mallorca destaca el municipi d'Alcúdia. En tercer lloc, las majors

densitats d'habitatges d'ús turístic es concentren en els municipis de la Badia d'Alcúdia, Sóller, Capdepera, Son Servera i Santanyí. En el cas de les illes de Menorca, Eivissa i Formentera els HUT segueixen el mateix patró que dels hotels i apartaments turístics, tot indicant que els habitatges d'ús turístic no obren el mercat turístic a territoris no turístics, sinó que aprofundeixen la intensitat turística als espais ja de per sí turísticats. En quart lloc, els patrons espacials de l'allotjament rural difereixen de les altres tipologies descrites, doncs a Mallorca les places turístiques rurals es concentren sobretot als municipis de l'interior i la Tramuntana, com: Sóller, Campanet, Campos, Esporles, Montuïri i Selva. Mentre que a Menorca i Eivissa la seva presència és bastant homogènia, doncs els seus municipis són interiors i litorals al mateix temps. En cinquè lloc, la tipologia de càmping a les illes és més bé testimonial, tot diferenciant-se d'altres territoris on és troba molt més arrelat, com a Catalunya. Així, destaquen els municipis de Muro (Mallorca), Alaior (Menorca), Santa Eulàlia des Riu, Sant Antoni de Portmany i Sant Josep de sa Talaia (Eivissa).

Finalment, el darrer mapa mostra la totalitat de les places turístiques per quilòmetre quadrat. La cartografia mostra, en el cas de Mallorca, un patró espacial anellat, on la major concentració turística es produeix a la franja litoral, mentre que va rebaixant-se a mesura que avança cap a l'interior. D'altra banda, les illes de Menorca, Eivissa i Formentera mostren una homogeneïtat bastant sòlida en intensitat turística mitjana-alta en pràcticament la totalitat dels seus municipis. Si bé la intensitat és major a Eivissa i Formentera que a Menorca.

La següent cartografia (Fig. 2) representa la distribució espacial resultant de la combinació dels resultats del clúster i les dades de densitat d'allotjament turístic. S'han obtingut deu categories que es basen en la intensitat turística així com en el tipus d'allotjament predominant. Les Pitiüses presenten una predominança en hotels i apartaments turístics, d'intensitat turística mitjana-alta, excepte el municipi d'Eivissa vila i Sant Antoni de Portmany, on també hi ha allotjament rural. Mentre que Sant Joan de Labritja (Eivissa) i Formentera mantenen una intensitat mitjana i mitjana-alta amb predomini de les HUT i allotjament rural. L'illa de Mallorca es pot dividir en dues àrees: el litoral i l'interior. Els municipis del litoral de l'illa de Mallorca són els més turísticats, però presenten diferències interessants tal com es pot veure en el mapa. A bona part del litoral, amb l'excepció dels municipis més aïllats, és on s'aglomeren majoritàriament els allotjaments hotelers, apartaments turístics i HUT. Així mateix, destaquen els municipis de Santanyí, Sant Llorenç des Cardassar, Son Servera, Capdepera, Muro, Alcúdia, Calvià i Palma per tenir una especialització d'allotjament mixt i la densitat turística més alta. Mentre que a l'interior de l'illa els municipis tenen una especialització turística en allotjament rural amb un volum mitjà-baix. Així mateix, també es poden detectar diferències entre els municipis de l'interior mallorquí que malgrat presentar una estructura semblant pel que fa a tipologies, els municipis entre Inca i sa Pobla presenten una major densitat que no els de la resta de l'interior. Una explicació plausible podria ser que aquests municipis es troben a l'àrea d'influència dels municipis costaners, especialment després de la construcció de l'autopista Inca - sa Pobla. En darrer lloc, els municipis de l'illa de Menorca es perfilen baix l'allotjament hotelier, apartaments turístics i allotjament rural en la majoria dels casos, tot exceptuant Ciutadella on predominen els apartaments turístics, hotels i HUT. Finalment es pot deduir una interrelació entre la densitat de places mitjana-baixa amb l'especialització turística rural, mentre que la densitat turística més elevada va lligada als hotels, apartaments turístics i habitatges d'ús turístic (HUT).

Conclusions

L'anàlisi mitjançant ruptures naturals representada a la primera cartografia, així com l'anàlisi clúster com a mapa bivariat posterior, ha permès identificar les distintes especialitzacions turístiques que es donen a l'arxipèlag Balear, mostrant unes illes quarterades. Així mateix, s'ha lligat amb la densitat turística, que en aquest estudi s'ha entès com el volum de places turístiques per quilòmetre quadrat. D'aquesta forma s'ha pogut comprovar, més enllà del que ja és sabut sobre el fet que a l'illa de Mallorca és la seva línia de costa la que es troba més turísticada, que es donen graus d'intensitat i especialit-

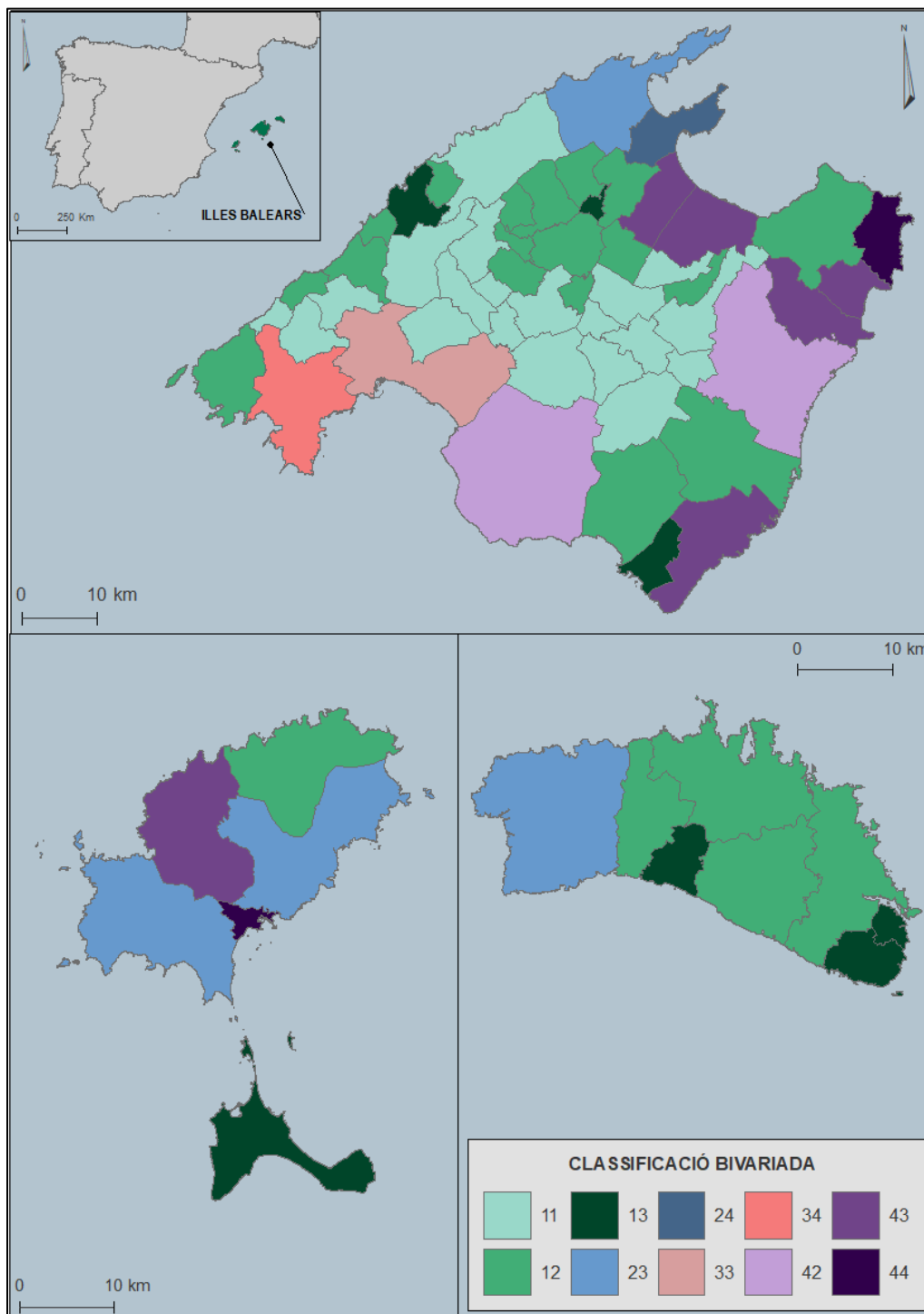

Fig. 2. Mapa bivariat entre els resultats del clúster sobre la tipologia d'allotjament turístic i la intensitat turística (places turístiques/km²) a nivell municipal de les Illes Balears. Font: dades de 2019 recollides del portal estadístic Ibestat, excepte les dades d'habitacles d'ús turístic que procedeixen de l'INE. Elaboració pròpia. 11) Intensitat mitjana-baixa i especialització en HUT i allotjament rural. La classificació bivariada correspon: 12) Intensitat mitjana i especialització en HUT i allotjament rural; 13) Intensitat mitjana-alta i especialització en HUT i allotjament rural; 23) Intensitat mitjana-alta i especialització apartaments turístics, hotels i HUT.; 24) Intensitat elevada i especialització apartaments turístics, hotels i HUT; 33) Intensitat mitjana-alta i especialització en allotjament hotelier; 34) Intensitat elevada i especialització en allotjament hotelier; 42) Intensitat mitjana i especialització en hotels, HUT i allotjament rural; 43) Intensitat mitjana-alta i especialització en hotels, HUT i allotjament rural; 44) Intensitat elevada i especialització en hotels, HUT i allotjament rural.

zacions diferenciades tant a l'interior com als espais litorals. Mentre que Menorca i les Pitiüses mantenen una turisticació més homogènia, si bé a Menorca la densitat turística no és tan elevada.

Igualment, s'ha de tenir en compte que encara què en les anàlisis realitzades la densitat turística varia, de baixa a alta, sempre es tracta d'uns valors notables, doncs el llindar del turisme és elevat de per sí al territori d'estudi. La producció turística a les Illes Balears que s'ha desplegat en diferents graus i múltiples variants productives en forma de tipologies d'allotjament turístic, presenta un volum de places turístiques per damunt de les possibilitats de la terra i les persones, tot seguint el camí de destrucció i fugida cap endavant, propi del sistema capitalista neoliberal. Així, des de mitjans segle XX cada crisi capitalista s'ha resolt amb l'aprofundiment de l'especialització turística balear, tot augmentant contradictòriament la seva vulnerabilitat (MURRAY *et al.*, 2017).

Aquest estudi té la fortalesa d'haver realitzat una anàlisi espacial completa a una escala detallada, com és la municipal. Això ha afavorit el poder presentar les múltiples dimensions de la producció turística a través de l'allotjament que es donen arreu de les Illes Balears. D'aquesta forma s'ha pogut observar que l'arxipèlag Balear no és turísticament homogeni, ni en el tipus d'especialització en l'allotjament turístic, ni en la intensitat de places per quilòmetre quadrat. En qualsevol cas, l'estudi reflecteix com l'expansió de la frontera de mercantilització turística ha definit l'espai de l'arxipèlag com un espai de producció turística amb múltiples i diverses funcionalitats i especialitzacions productives, la qual cosa es correspon perfectament a les transformacions del capitalisme global sota les lògiques postfordistes de segmentació productiva. Aquesta tendència, impulsada per la lògica de l'acumulació, s'ha fonamentat en la cerca de la diferència com eix clau per a l'extracció de plusvàlues. Emperò, contradictòriament, l'avanç de la frontera de la turisticació ha anat convertint l'espai insular en un espai cada cop més homogeni, tot deteriorant aquelles condicions de diferenciació que eren clau per a l'augment de la taxa de beneficis (SMITH, 2010).

Finalment, cal tenir present que la dinàmica turística exacerbada que es produeix a les Illes Balears, converteix l'espai en un producte turístic de consum degut a la intensa mercantilització que es produeix en ell, subjugant el valor d'ús sobre el valor de canvi (LEFEBVRE (2017)[1968]; HARVEY, 2014). Així, és necessari realitzar un pensament col·lectiu conscient sobre les implicacions que comporten les dinàmiques turístiques en l'espai, com la massificació de places turístiques que es pot apreciar en els resultats presentats mitjançant la cartografia realitzada. Doncs el turisme és més que un tipus d'activitat productiva, va més enllà del mercat, lligant a les persones i els territoris a dinàmiques que afavoreixen al capital, però que no té perquè repercutir de forma beneficiosa sobre les persones involucrades i els espais que aquestes habiten.

Agraïments

Aquest estudi de recerca ha sigut possible gràcies al "Overturisme a les destinacions costaneres espanyoles. Estratègies de decreixement turístic" (RTI2018-094844-B-C31), projecte d'investigació, dirigit pel Ministeri de Ciència i Innovació d'Espanya i l'Agència Estatal de Recerca, amb finançament del Fons Europeu de Desenvolupament Regional.

Bibliografia

- CAÑADA, E. i MURRAY, I. (2019): *Turisticación global. Perspectivas críticas en turismo*. Icaria, Barcelona.
- HARVEY, D. (2014): *Diecisiete contradicciones del capital y el fin del neoliberalismo*. Traficantes de Sueños, Madrid, 294 pp.
- JENKS, G. F. (1967): The data model concept. In: *Statistical mapping, International Yearbook of Cartography*, 7: 186–190.
- LEFEBVRE, H. (2017)[1968]: *El derecho a la ciudad*. Capitán Swing, Madrid, 168 pp.
- MURRAY, I. (2015): *Capitalismo y turismo en España. Del "milagro económico" a la "gran crisis"*. Alba Sud Editorial, Barcelona, 284 pp.

- MURRAY, I., YRIGOY, I. i BLÁZQUEZ-SALOM, M. (2017). The role of crises in the production, destruction and restructuring of tourist spaces: the case of the Balearic Islands. *Investigaciones turísticas* 13: 1–29.
- PONS, A., RULLAN, O. i MURRAY, I. 2014. Tourism capitalism and island urbanization: tourist accommodation diffusion in the Balearics, 1936-2010. *Island Studies Journal*, 9(2): 239-258
- RULLAN, O. (1998): De la cova de canet al tercer boom turístic. una primera aproximació a la geografia històrica de Mallorca. AA.VV. *El medi ambient a les Illes Balears. qui és qui? Palma*: 171-21. Caixa de Balears, Sa Nostra, Obra Social i Cultural, Palma.
- SMITH, N. (2010). *Uneven Development. Nature, Capital and the Production of Space*. Verso Books, London.

Data recepció: 21.07.21

Data revisió: 28.07.21

Revisió acceptada: 01.08.21